

Віталій Щербак (м. Київ)

доктор історичних наук,
професор кафедри історії України
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка
E-mail: shcherbak.vitalii@gmail.com

Олексій Рижков (м. Київ)

викладач кафедри воєнної розвідки
Національного університету
оборони України
імені Івана Черняхівського,

Історична вітчизняна спадщина як основа творення майбутнього

Знаменною епохою української минувшини стали три століття активних історичних діянь козацтва. Вона була сповнена романтичним героїзмом й водночас трагізмом протистояння козаків численним зовнішнім ворогам. Разом з тим це була доба національно-духовного і державницького утвердження українців, коли вони змогли у нерівній боротьбі не лише відстояти свою свободу і незалежність, а й створити в середині XVII ст. одну із найдемократичніших в координатах європейського раннього нового часу державу з офіційною назвою Військо Запорозьке.

Однак вже за кілька десятиліть до того, у другій половині XVI ст. політична культура та політична практика Європи збагатилися новим унікальним в своїй основі феноменом. Йдеться про витворення в її центрально-східному регіоні специфічної форми державності – військово-політичної організації українського козацтва Запорозької Січі. Вона відзначалася самобутньою системою управління і сповідуваних демократичних цінностей, особливою структурою адміністративного поділу та соціальної ієрархії. Висока виживаність січової громади забезпечувалася рівністю всіх її членів давніми вічовими звичаями і правами. У геополітичних реаліях цього періоду Запорозька Січ могла забезпечити собі нормальне функціонування лише за однієї умови – відносної внутрішньої стабільності та утвердження громадянського миру.

З різних причин змінювалося місце розташування козацької твердині, яка в своїй еволюції пройшла кілька етапів, поступово змінюючи статус та зазнаючи помітного коригування рівня впливовості на політичне життя України. Однак при цьому Січ незмінно залишалася дієвим фактором розвитку суспільно-політичних процесів протягом другої половини XVI–XVIII ст.

Останній козацький форпост Запорозжя був своєрідною столицею краю так званих Вольностей Війська Запорозького Низового. Адміністративно територія поділялася на паланки, в яких функціонували козацькі господарства – зимівники. Засновані на вільнонаймані праці вони стали основою економічного піднесення регіону. Разом з тим Підпільненська Січ (1734–1775) була потужною прикордонною фортецею, а запорозьке військо відіграло важливу роль у завоюванні Російською імперією Північного Причорномор'я та Криму. Але Петербург вбачав небезпеку для своєї експансіоністської політики існування дієвої української воєнної сили, тому її доля була вирішена. Подальші кроки російської влади супроводжувалися їх офіційними обґрунтуваннями, зокрема маніфестом Катерини II про ліквідацію Січі від 3 серпня 1775 р. Проте, зруйнувавши Запорозьку Січ, царизму не вдалось витравити з свідомості українського народу чи викреслити з історії видатного епохального значення феномена Козацької республіки як своєрідного символу незламності його духу.

Про роль історичних символів для суспільства написано немало, а українсько-російська війна ще раз засвідчила їх актуальність. Вочевидь навіть для суспільства, яке перебуває за межею людської цивілізації. Показовим в цьому плані є руйнування рашистами музеїв Григорія Сковороди у Сковородинівці на Харківщині і Романа Шухевича у Львові, прострілена голова погруддя Тараса Шевченка у Бучі. То ж беззаперечно символи відіграють помітну роль у соціокультурному житті етносу.

Зважаючи на важливість історичної пам'яті в українському суспільстві Велика Координаційна Рада Козацтва України виступила з ініціативою створення музейного експозиційного комплексу «Велика Козацька Січ» у столиці нашої

держави. Для обговорення цього питання 24 травня 2025 р. в Інституті історії України НАН України відбувся круглий стіл «Козацькі Січі: питання історичної реконструкції», на якому з доповідями виступили історики, архітектори, фахівці музейної справи. Було відзначено значний досвід по реконструкції історичних пам'яток в Україні. Пропонувалося порушити клопотання перед Кабінетом Міністрів України щодо забезпечення державної підтримки ініціативи увіковічення історичної пам'яті про козацьку Січ форматом історико-культурного меморіалу. Наголошувалося на необхідності звернення до

Київської адміністрації та Київської міської ради щодо сприяння його створення. Анонсувалося прохання до Національної спілки архітекторів України щодо задіяння потенційних фахівців з дерев'яної архітектури у розробці проектно-кошторисної документації будівництва комплексу споруд «Великої Козацької Січі». З метою підвищення рівня історико-патріотичного виховання рекомендувалося залучити в дослідницьких і реконструкційних проектах молодих науковців і студентів академічних установ переддипломної практики архітектурних факультетів вищих навчальних закладів України.

Підсумком роботи круглого столу стали **«Програмні завдання по створенню музейного експозиційного комплексу «Велика Козацька Січ» у парково-етнографічній зоні м. Кисва».**

1. Вступ

«Велика Козацька Січ» — це музейний експозиційний комплекс, що представлятиме життя та традиції українського козацтва ранньо-модерної доби. Потреба у ньому зумовлюється тим, що Запорозька Січ протягом тривалого часу символізувала незбориму силу українського народу, мужність та незламність його духу. І сьогодні, в час цивілізаційного протистояння України повномасштабній воєнній агресії Російської Федерації, ці чесноти набувають нового звучання. Створення Січової експозиції має на меті збереження і популяризацію історико-культурної спадщини етносу, формування національної свідомості шляхом патріотичного виховання наступних поколінь. Демонстрування музейного етнографічного комплексу в Києві засвідчить яскравий приклад героїчного минулого українського народу в європейській історії.

2. Локація

У парковій зоні столиці України Києві є територія яка може стати місцем дислокації експозиційного комплексу «Велика Козацька Січ». Саме на Трухановому острові гетьман Іван Мазепа створив військово-козацьке поселення,

де був розташований ремісничий двір для спорудження Божих храмів Києва. Реконструйована експозиція міститиметься недалеко від центру міста, що сприятиме розвитку туристичної сфери.

3. Архітектурно-ландшафтний ансамбль Січі

Фортеця Великої Січі — відтворення укріпленого козацького табору з валами, редутами, баштами та гарматними позиціями, зброярськими схронами.

Кошова площа — центральне місце, проведення зборів козаків та урочистих заходів запорожців.

Церква Покрови Пресвятої Богородиці — сакральний центр, де відбувалися богослужіння відповідно до козацьких традицій і посвята козацьких старшин.

Резиденція кошового отамана та січова канцелярія — ключові споруди управлінських структур на Січі, місця прийому гостей запорозького товариства.

Січові курені — житлові приміщення козаків, що відображають їхній побут та військову організацію.

Музей запорозької слави — експозиція артефактів, одягу, клейнодів, зразків зброї та документації січового лицарства.

Алея козацької бойової слави — встановлення бюстів і меморіалу для покладання квітів славним борцям за свободу — кошовим отаманам і гетьманам України.

4. Функціональне призначення

Навчально-просвітницька діяльність – проведення екскурсій, лекцій, історичних реконструкцій для школярів, студентів та широкого загалу.

Туристично-розважальна складова – фестивалі козацької культури, книжкові ярмарки з історичної тематики.

Військово-патріотичне виховання – програми для молоді з освоєння традицій козацької звитяги та фізичної підготовки запорозького лицарства, подвиги героїв наших днів.

Культурний розвиток – організація літературних вечорів, виступів кобзарів, презентацій книг, виставка картин живопису та скульптури.

5. Механізм реалізації

Залучення державного та приватного фінансування – грантові програми, меценатські внески, донорська допомога ЮНЕСКО та Європейського культурного центру.

Партнерство вітчизняними науковими установами, музеями та етнографічними центрами, історико-культурними заповідниками.

Інтерактивний підхід – використання доповненої реальності (AR), IT та мультимедійних технологій, мобільних додатків для взаємодії з відвідувачами.

Продаж літератури та атрибутики з козацької проблематики, поширення знань з історії запорозького козацтва, уславлення героїзму воїнів нашого часу.

6. Очікувані результати

Підвищення рівня знань населення з вітчизняної минувшини та історії українського козацтва.

Формування національної свідомості та гордості за героїчне минуле України.

Збереження та популяризація нематеріальної вітчизняної культурної спадщини.

Зростання туристичної сфери і створення нових робочих місць у галузі культури столиці України Києва.

Вивчення і прославлення діяльності козаків-характерників, пластунів у минулі періоди української історії, ветеранів військової розвідки та воїнів сил спеціальних операцій України.

Формування мотиваційної свідомості по захисту держави серед шкільної допризовної молоді і військових інституції Збройних сил України.

7. Висновок

«Велика Козацька Січ» – це не просто Музейний експозиційний комплекс, а живий історичний простір, що дозволить кожному відвідувачу відчувати дух козацької доби, гордість за героїчних пращурів та продовжити козацьку славу у сучасному бурхливому XXI столітті.

Рішення круглого було розглянуте на засіданні вченої ради Інституту історії України НАН України 29 травня 2025 р. Рекомендовано створити наукову концепцію музейного експозиційного комплексу «Велика Козацька Січ» та генеральний план його розташування у парково-етнографічній зоні м. Києва.

Сьогодні робоча група фахівців активно працює над рекомендаціями з подальшою покровою діяльністю, насамперед, через підтримку міської влади Києва.

Таким чином реалізація проєкту «Велика Козацька Січ» дозволить розширити можливості ознайомлення киян та гостей столиці з героїчним минулим запорозького лицарства, гідно представити його надбання в європейському контексті для розбудови Української держави.